کام نەوە و کام شوناس؟.. سەدیق سەعید ڕواندزی

سەرنجێك لە بارەی وتارێکی محەمەد ڕەنجاو

قسەکردن لەسەر شوناس و نەوەی شیعری کوردی، بە بێ دیاریکردنی چوارچێوەیەکی مێژوویی و زەمەنی، بێگومان قسەکردنێکی ناتەواو دەبێت. چونکە هەموو شوناسێك و هەموو نەوەیەك، بەرمەبنای قۆناغێکی دیاریکراوی ژیاری و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و شیعرییە. نەوەیەك نییە، ئاسۆیی لەگەڵ زەمەنەکاندا هاوتەریب بڕوات و بەردەوام بێت. بەڵکو ئەمە سرووشتی دینامیکییانەی ژیانە، کە نوێیەك دەردەکەوێت و دوای چەند قۆناغێك، دەچێتە پەراوێزی مێژوو، نوێیەکی تر دەردەکەوێ ًت. مەگەر گێڕان بۆ ئێستا، بە نوێکەرەوەی شیعری کوردی دا ئەنرێت؟ بۆیە بەرلە هەموو شتێك، دەبێ بزانین مەبەستمان کام نەوە و کام شوناسە و لە فۆڕمی زەمەنیدا، پۆلێنبەندی بکەین. دەستەواژەی نەوەی ئێستا، وەك کارێکی ڕانەبردووی بەردەوام، دەشێ لە هەموو زەمەنێکدا، بەرجەستە بێت. لە کاتێکدا تەنانەت لە دوای ڕاپەڕینیشەوە، بە تەنها نەوەیەکی شیعری نییە، چونکە ڕاپەڕین سێ دەیەیە ڕوویداوە، بۆیە لە ماوەی ئەو سێ دەیەدا، شیعری ئەو نەوەیە، لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆکەوە جیاواز دەکەوێتەوە. بە ڕادەیەك کە شیعری چرکە ساتەکانی دوای ڕاپەڕین، کە جۆش و خرۆشی ئازادی و شکاندنی کۆت و بەندی سەربەستی هەیە، جیایە لەگەڵ دونیابینی ئەو نەوەیەی لە دوای دوو هەزارەکانەوە شیعر دەنووسێت و شیعر لە بۆتەی قسەی ڕووت و بێ مانا کورت دەکاتەوە و دەبینێت. لە ڕاستیدا، هەندێك دەستەواژەی ئەدەبی هەنە، بە بڕوای من پێویستییان بەوەیە لە ڕووی مێژووییەوە زەمەنشوێنی بکرێن. کە دەڵێین شیعری کوردی، یاخود نەوەی ڕابردووی شیعری کوردی، ئەوا ئێمە لە بەردەم یەك نەوە و یەك ئەزموونی شیعری کوردی نین، بەڵکوچەندان ئەزموون و گوتاری شیعری جیاواز هەن.

بۆیە لە بەرایی هەموو شتێکدا، بەرلەوەی باسی هەر نەوەیەکی شیعری بکەین، دەبێ چوارچێوە مێژووییەکەی دیاری بکەین، ئەوکات لە پەراوێزی ئەو چوارچێوە مێژووییەدا، ئەدگارو خەسڵەتە ئەدەبی و هونەرییەکانی ئەو قۆناغە و شوناسی نەوەکەی دیاری بکەین. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، مەرج نییە هەموو ئەزموونێکی شیعری، بچێتە نێو شوناسی نەوەیەکی شیعرییەوە. دەشێ ئەزموونی شاعیرێك لە ڕووی

زمان و ناوەڕۆك و گوتاری شیعرییەوە، لە دەرەوەی شوناسی شیعری سەردەمەکە و قۆناغەکە دابێت (بۆ نموونە وەك ئەزموونی شیعری سەباح ڕەنجدەر) نەوە و شوناسی شیعری، چەمکێکی ئاڵۆز و نا ڕوونە و دەمانخاتە بەردەم هەڵەی لێکدانەوە و شرۆڤەکردن، ئەگەر لە بەرایيدا نەزانین مەبەستمان کام نەوە و کام شوناسە، لە پەیوەندی ئەو نەوەیە بە قۆناغەکە و ئەزموونەکەشەوە. لەو ڕوانگەیەوە کاتێ وتاری (نەوەیەکی بێ شوناس)م خوێندەوە کە (محەمەد ڕەنجاو) نووسیویەتی ولە دوا لاپەڕەی ڕۆژنامەی هەولێر، ژمارە (3268) ڕۆژی 9/11/2020 بڵاوبۆتەوە، بە پێویستم زانی وەك خوێنەرێکی ئاسایی شیعر، هەڵوەستەیەك لە ئاست ئەو وتارەدا بکەم. بێگومان بەرلە هەموو شتێك ئەم وتارە، لە گۆشەیەك بە ناوی (چراوگەی هەولێر) بڵاو کراوەتەوە. هەمووشمان دەزانین سرووشتی ئەو بابەتانەی کە لە گۆشەدا بڵاو دەکرێنەوە ئەوەیە، کە دەبێ بابەتەکان کورت وپوخت و چڕ بن، بۆیە ڕەنگە گونجاو نەبێت لە گۆشەیەکی بچووکدا، قسە لە سەر نەوە و شوناسی شیعری بکرێت، ئەمە دەبوو لە ڕێگەی لێکۆڵینەوە و شرۆڤە کردنێکی ورد بووایە. لێرەوەش ئەگەر بە وردی سەرنج لەو وتارە بدەین، دەبینین جۆرێك لە ناپەیوەندی بابەتی و بەستنەوەی نا زەمەنی تێدایە.

لێکۆڵینەوە لە هەر شوناس و نەوەیەکی شیعری کوردی، باسێکە لەوە زیاتر هەڵدەگرێت کە لە گۆشەیەکدا بە خێرایی و ڕاگوزەر محەمەد ڕەنجاو باسی بکات. ئەمە لەلایەك ، لەلایەکی دیکەوە، خودی ناونیشانی وتارەکەی ڕەنجاو، ئیشکالیەتی زەمەنی و مێژوویی و ئەدەبی گەورەی تێدایە. هەموو نووسینێك، بە تایبەتیش کاتێ پەیوەندی بە خاسیەتە ژیاریی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبییەکانی سەردەمێك هەبێت، ڕەنگدانەوەی ئەو قۆناغە و ئەو سەردەمە خۆیەتی کە تیایدا دەنووسرێت. لەو ڕوانگەیەوە کاتێ نووسەر دەنووسێت (نەوەیەکی بێ شوناس)، ئەوا ئەم جۆرە لە گوزارشتکردن، هەم جۆرێکە لە گشتگیریی و هاوکات تێکەڵکردنی نەوەکانیشە بە یەکتری. چونکە نەوەی شیعری، بەرهەمی قۆناغێکی دیاریکراوە. بۆیە ئەو نەوەیەی ئێستا، مەبەستەکەی ڕوون نییە و خوێنەر لە پەراوێزی ئەو شوناسەوە نازانێت مەبەستی نووسەر کام نەوەیە؟ نەوەی دەیەی یەکەمی ڕاپەڕینە؟ نەوەی دووهەزارەکانە؟ یاخود نەوەی ئێستایە؟ بە بڕوای من لە ئێستادا، نەوەیەك نییە تاکو شوناسی هەبێت. شتێکیش کە بوونی نەبێت، پێناسە و شوناسی نابێت، بە تایبەتیش لە ئەزموونی شیعریدا. چونکە ئەوەی مانا بە شوناس دەدات، ئەزموونە شیعرییەکەیە، نەك مێژوو و بیۆگرافیای نەوەکە. بەو مانایەی ئەو شوناسە ئەدەبییە لە پەراوێزی ئەزموونە شیعرییەکەوە دەناسرێتەوە و مانایەکی شیعری دەگەیەنێت.

چونکە لە دوای ڕاپەڕینەوە و بە تایبەتیش لە دوای دەیەی دووهەزارەکانەوە، شیعری ئەم نەوەیە، هەڵگری یەك گوتارو دنیابینی نییە، بەڵام هیچیشیان دواجار نەیانتوانیوە ڕووبەرێك لە ئەزموونی شیعری کوردی بگرن کەبشێ وەك شوناسێك بیانناسینەوە. نووسەر لە سەرەتای وتارەکەیدا دەنووسێت:(ئەم نەوەیەی لەم چرکە ساتەدا هەوڵەکانی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ بەرهەمهێنانی ئەزموونێك لە شیعری جیاواز لە قۆناغی بەر لە خۆی، لەوە ناچێت لە ناو ئەزمووندا هەوڵەکانی خۆی وەگەڕخات و شتێ لە جیاوازی شیعری بخولقێنێ، چونکە ئەو گیرۆدەی ڕابردووە) هیچ ئەزموونێکی شیعری نییە، بەرهەمی چرکە ساتێکی دیاریکراو بێت. ئەزموون لە هەر بوارێکەوە بێت، دەرەنجامی کەڵەکەبوونێکی زۆر و کارکردنێکی بەردەوامە لە بوارەکەدا. ئەزموونی شیعری، دەرەنجامی کارکردنێکی بەردەوامە لە نێو فەزای شیعردا، تاکو دواجار شاعیرێك یاخو نەوەیەك بتوانێت ماکەکانی ئەو ئەزموونە بونیاد بنێت. ئەگەر سەرنج لە ئەزموونی شیعری شاعیران بدەین، دەبینین هیچ کام لەم شاعیرانە، شوناسە شیعریەکانییان، بەرهەمی چرکە ساتێکی زەمەنی دیاریکراو نییە. بەڵکو ڕەنگدانەوەی ئەزموون و قۆناغێکی درێژکراوەی شیعرییە. ئەزموونی شێرکۆ بێکەس، لە تریفەی هەڵبەستدا، وەك خاچ و مار نییە. ئەزموونی گۆران، لە سەرەتاکانی شیعریدا، وەك ئەو قۆناغە نییە کە چەند ساڵێك بەرلە مردنی شیعری تێدا نووسیوە. بۆیە هیچ نەوەیەك ناتوانێت لە چرکەساتێکی دیاریکراودا ئەزموونێك بخولقێنێت ئەگەر ئەو پەڕی توانا و داهێنانی خۆشی بخاتە گەڕ. چونکە ئەزموون، چەمکێکە خۆی لە خۆیدا پێناسە و شوناسی دیارە، کە بە مانای تاقیکردنەوە و کارکردنی بەردەوام دێت.

بە بڕوای من، ئەم نەوەیە خۆی لە خۆیدا ئەزموونی نییە تا شوناسی هەبێت. بە دەربڕینێکی تر، هەر هەوڵ بۆ بونیادنانی شوناسێکی شیعری تایبەت بە خۆی نادات، چونکە لە بنەڕەتەوە نەیتوانیوە شتێکی دیکەی جیاواز لە ڕابردوو بڵێت. دەکرێ بپرسین، کامانەن ئەو ئەدگارە هونەری و ئەدەبی و شیعرییانەی، گوتاری شیعری ئەو نەوەیەی پێ دەناسرێتەوە؟ بە پێچەوانەوە، ئەم نەوەیەی ئێستا، شیعری بە ئەندازەیەك بێ بەها و بێ ناوەڕۆك و بێ کاریگەر کرد، کە تەنانەت سنوورێك لە نێوان شیعر و قسەی ئاسایی و دەردەدڵی ڕۆژانە و میللی نەماوەتەوە. ئەمە وێڕای ئەوەی کە شاشەی مۆبایل، بە ڕووبەر و تۆپۆگرافیای شیعری دەزانن و پێیانوایە دەتوانن لەو ڕێگەیەوە داهێنانی شیعری بکەن. ئەم نەوەیە، بوونی نییە تاکو هەوڵەکانی بخاتە گەڕ بۆ نووسینی ئەزموونێکی جیاوازی شیعری.

نەوەیەکیش کە بوونی نەبێت، توانا و هەوڵەکانیشی لە کوێ بوو تا بیخاتە گەڕ؟ شیعری ئەو نەوەیە، لە هیچ ڕووێکەوە بەراورد بە شیعری هەفتاکان و هەشتاکان ناکرێت، کە شیعری کوردی ئەو کات پەیامێك و گوتارێك و مانایەکی هەبوو. بە پێچەوانەی ئەو نەوەیەی ئێستا، کە ئەزموونی زۆریان، شایەنی ئەوە نییە هەر ناوبنرێن شیعر.

ئەم نەوەیە کە بێ شوناسە، لە بەر ئەوە نییە کە گیرۆدەی ڕابردووە، چونکە هیچ نەبێت، ڕابردووی شیعری کوردی، هەڵگری جۆرەها شوناسی مرۆیی و سیاسی و شۆڕشگێڕییە، بەڵکو هەر ئەزموون و گوتاری شیعرییان نییە، بۆیە بێ شوناسن، نەك گیرۆدەی ڕابردووبن. چونکە ئەوان ناتوانن وەك شاعیرانی قۆناغەکانی پێشووتری شیعری کوردی، شیعر بنوسن. ئیدی نازانم چۆن گیرۆدەی ڕابردوونە. نووسەر بەردەوام دەبێت و ئەمجارەیان دەنووسێت:(ئەم نەوەیە دەبێ لەوە ڕابێت لەو قۆناغە بنووسێت کە تیایدا دەژیت، پێمان بڵێ ئەوە منم کە وەك ئێوە نانوسم چونکە سەردەمەکەم سەردەمەکەی ئێوە نییە) ئەم بۆچوونانەی ڕەنجاو، پارادۆکسێکی گەورەی واتایی زۆریان تێدایە. بە ڕادەیەك کە ئەو خۆی بۆچوونەکانی خۆی ڕەت دەکاتەوە، وەك ئەوەی هەر مەبەستی بووبێت، گێشەکە پێبکاتەوە، ئیدی چی دەگوترێت گرنگ نییە.

دەکرێ بپرسین، ئەگەر شاعیرێك وەك هاوسەردەم و هاو قۆناغەکانی بنووسێت، دەتوانێت ئەزموونێکی جیاواز پێشکەش بکات؟ ئەگەر شاعیرێك لەوە ڕابێت وەك سەردەمەکەی بنووسێت، ئەمە مانای وایە هیچ پێویست بەوە ناکات ڕەخنەی ئەوەی لێ بگرین کە نەیتوانیوە شوناسێك بۆ خۆی بەرجەستە بکات. چونکە هەموو جیاواز کەوتنەوەیەك، دابڕانێکە لەگەڵ واقیعی هەبوودا. هیچ شاعیرێك ناتوانێت جیاواز بنووسێت، ئەگەر لە دەرەوەی سەردەم و بیرکردنەوە و ڕوانینی گشتییانەی قۆناغەکە نەبێت. مانای چییە، شاعیرێك دەبێ لەوە ڕابێت وەك سەردەمەکەی بنووسێت و دواتریش بانگەشەی ئەوە بکات کە ئەوە منم وەك ئێوە نانووسم و جیاواز دەنووسم؟ شاعیری جیاوازنووس، پێویستی بەوە نییە بانگەشە بۆ خوێنەر بکات کە شتێکی جیاوازی نووسیوە، ئەو ئەگەر توانی بە شێوەیەکی جیاواز لە هاو شوناس و هاوسەردەمەکانی بنووسێت، ئیدی ئەمە دەبێتە شوناس وتایبەتمەندییەکی ئەزموونی کەسی کە بە ئاسانی دەناسرێتەوە. دەنا شاعیرێك لە یەك کاتدا وەك سەردەمەکەی بنووسێت و بانگەشەی منێتی شیعریش بکات، تێگەیشتنێکی هەڵە و نا بابەتییانەی شیعرە. نووسەر لە درێژەی وتارەکەیدا دەنووسێت:_

(لە سەرەتای هەشتاکاندا چەند هەناسەیەکی شیعری، ویستییان شتێکی تربن بۆ خۆڕاپسکاندن و لەو ئەزموونە شیعرییەی قۆناغی ڕوانگە، وەلێ کلۆلییەکە لەوەدایە، هەوڵەکانی ئەم نەوەیە هەوڵێکی

پەرتەوازەبوون، هەتا ئێستاش لە خۆی دەگەڕێ) یەکەم: نەمبیستووە لە ئەزموونی شیعری کوردیدا، نەوەی هەشتاکان تا ئێستاش لە خۆی بگەڕێت، چونکە سەردەم و قۆناغی ئەوان، لە ڕووی ئەزموون و گوتاری شیعرییەوە بە سەرچووە. دووەمیان: نازانم بۆچی نووسەر بە بوێریی و بەو پەڕی ڕاشکاوییەوە، ناوی شاعیرانی ئەو ئەزموونە ناهێنێت کە تائێستاش بە دوای خۆیاندا دەگەڕێن؟ خۆ ئەم پرسیارە، بەرلە هەموو کەسێك دەبوو ڕەنجاو ئاراستەی خۆی بکات. کە شاعیرانی تر نەیانتوانی ئەزموونێك بێننە ئاراوە و خۆڕاپسکاندنەکەیان کەڵکی نەبوو، ئەی ئەو چی کرد؟ ئەو تا چەند توانی ئەزموونێکی جیاوازمان پێشکەش بکات؟ بۆ ئەوەی ئەو دابڕانە لە ڕوانگەییەکان بێتە ئاراوە، کە ئەوە باسی دەکات. لە ڕاستیدا، خستنە نێو یەك ئەزموون و چوارچێوەی کۆی شیعری شاعیرانی هەشتاکان، دیدێکی هەڵەیە. لەوانەیە لە کۆی ئەو شاعیرانەدا، تیایدا بێت خۆڕاپسکاندنەکەیان هیچی نوێی نەهێنابێتە ئاراوە، بەڵام هەشیانە کە توانی بە ئەزموونێکی جیاواز لە ڕووی ناوەڕۆك و زمانی شیعریی و گوتاری شیعرییەوە، خۆی جیابکاتەوە و بە تەنها وەك ئەزموونێکی کەسی و تایبەتی لە شیعری هەشتاکاندا بمێنێتەوە.

بۆ نموونە: دەکرێ ئاماژە بە ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) بدەین کە لە زۆوانەوە دەست پێ دەکات و تا ئێستاش بەردەوامی هەیە. ئەزموونی ئەم شاعیرە، لە هەشتاکانەوە توانی ڕێچکەی خۆی بگرێت و وەك ئەزموونێکی تایبەتی خۆی شیعر بنووسێت. لە ئاستی ناوەڕۆك و گوتاری شیعریدا، ئەزموونی ڕەنجدەر ناچێتە نێو چوارچێوەی هەشتاکان، بەڵکو ئەزموونێکی بەردەوامە، بە چاوپۆشین لەوەی کە کەسانێك چۆن لە گوتاری شیعری ئەو شاعیرە دەگەن و چۆنی ڕەتی دەکەنەوە و نایبینن. چونکە نابێ بیرمان بچێت، هەرگیز شوێنی ئەزموونێکی جیاواز، بە ئاسانی لە نێو ڕووبەری شیعری باودا نابێتەوە. کە واتا باسکردن لەوەی نەوەی هەشتاکان هەموویان تا ئێستا بە دوای خۆیاندا دەگەڕێن، دیدێکی کورتبینانەی شیعرییە و پشتی بە هیچ لێکدانەوە و ئەرگۆمێنتێك نەبەستووە. نابێ ئەوەمان بیربچێت، هەموو ئەزموونە شیعرییەکان جیاواز ناکەونەوە.چونکە ئەگەر بەو پێوەرە بێت، ئیدی ئەزموونێکی شیعری نییە بە ناوی جیاواز و تایبەت. لە کۆتاییدا، دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، کە ئەم وتارەی ڕەنجاو، دیدێکی سەرپێی و ڕاگوزەرە بۆ نەوە و شوناسی شیعری کوردی. چونکە ئەم بابەتە، پێویستی بە شڕۆڤەکردن و لێکدانەوەی زۆر هەیە و ڕووبەرەکەی لەوە قووڵتر و بەرفراوانترە، لەگۆشەیەکی بچووکدا باس بکرێت و خەسڵەتەکانی دیاری بکرێت.

▪ پەراوێز:_ نەوەیەکی بێ شوناس، نووسینی: محەمەد ڕەنجاو، ڕۆژنامەی هەولێر_ ژمارە(3268) دووشەممە_9/11/2020